

ATATÜRK'ÜN DEMOKRASİ ANLAYIŞI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Prof.Dr. Temuçin F. ERTAN*

A) Demokrasinin Anlamı, Tanımı ve Tarihçesi

Demokrasinin ansiklopedik tanımı ve lügatlerdeki anlamı ile ilgili genel bilgilere bakılacak olursa Yunanca *demos* (halk) ve *kretos* (yönetim - iktidar) sözcüklerinden gelen demokrasi, en genel ifadeyle halk iktidarı demektir.¹ Türk Dil Kurumuna ait Türkçe Sözlük'te "*halkın egemenliğine dayanan yönetim biçimi, el erki ve demokratlık*" şeklinde tanımlanan demokrasi kavramı,² yaygın olarak kullanılan bir hukuk sözlüğünde yine benzer şekilde "halkın kendi kendini yönetmesi biçimi" olarak tarif edilmiştir.³ Daha geniş ve kapsamlı bir tanımın yer aldığı Hukuki ve Sosyal Terimler Sözlüğü'nde ise demokrasi ile ilgili olarak "*serbest seçim, gizli oy, muhtar üniversite, özgür basın, teminatlı muhalefet, yasa ve anayasa egemenliği, bağımsız mahkeme ve insan haklarına gerçek saygıyla özetlenebilecek siyasal rejim*" şeklinde bir tanım yer almaktadır.⁴

Yukarıdaki tanımlardan hareketle demokraside öncelikli olarak bireyin varlığının güvence altına alınması, daha açık bir deyişle düşünce, ifade, toplanma ve örgütlenme ile basın-yayın özgürlüğünün korunması gereklidir. İkinci olarak, toplumun kendi kendini yönetmesi ve bu yönetimle ilgili mekanizmaların kurulması da zorunludur.⁵

Demokrasi veya demokratik rejim geçmişten günümüze tarihsel süreç içinde farklı şekilde algılanmış ve uygulanmıştır. Bu algılama ve uygulamaları şöyle özetlemek mümkündür: Siyasi kararların çoğunluk esasına göre, doğrudan doğruya şehir halkı tarafından alındığı demokrasi şekli olan *doğrudan demokrasi*, halkın siyasi haklarını doğrudan doğruya değil de, kendi seçtikleri temsilcileri aracılığıyla kullandıkları yönetim şekli olan *temsili demokrasi*, azınlıkta kalanların kişi ve kamu haklarını güvenlik altına alabilmek için çoğunluk iktidarlarının anayasa ile kısıtlanarak uygulandığı yönetim şekli olarak bilinen *liberal veya anayasal demokrasi*, siyasi anlamda demokrasinin öngördüğü ilkeler dikkate alınmaksızın sosyal ve ekonomik farkları en aza indirmeyi amaçlayan *sosyal veya ekonomik demokrasi*, Hristiyan din ve ahlakının gerekleriyle demokratik ilkeleri bağdaştırmaya çalışan akım olan *Hristiyan demokrasisi*, İkinci Dünya Savaşı

---

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü.

¹ Ana Britannica; Cilt 7, s. 107.

² Türkçe Sözlük; C I, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1988, s. 353.

³ Ejder Yılmaz; Hukuk Sözlüğü, Ankara, 1982, s. 111.

⁴ Şakir Altay - Veli Keskin; Hukuki ve Sosyal Terimler Sözlüğü, Ankara, 1969, s. 61.

⁵ Aytakin Yılmaz; Modern Demokrasi Gelişimi ve Sorunları, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2000, s. 20.

sonrasında Sovyet Rusya'daki sosyalist rejim örnek alınarak kurulan *halk demokrasisi*.⁶

İlk kez eski çağlarda Yunan şehir devletlerinde görülen demokrasi, nitelik değiştirerek günümüze değin varlığını ve önemini korumuştur. Günümüzün klasik ve çoğulcu demokrasi anlayışı, XVII. yüzyıldan sonra bazı Batı ülkelerinde anayasacılık ve parlamento hareketleri olarak doğmuş ve gelişmiştir. Öncelikle İngiltere'de (1648), Amerika'da (1786) ve Fransa'da (1789) gelişen bu hareketler sonucunda halk egemenliği, özgürlük, eşitlik, çok partili siyasal yaşam, muhalefet hakkı, çoğunluk ilkesi, seçimler ve kuvvetler ayrılığı gibi kavramlar çağdaş Batı demokrasisinin temel niteliğini oluşturmuşlardır.

Demokrasinin Türkiye'deki gelişimi ise Batıya göre daha farklı olmuştur. Her şeyden evvel ticaret ve sanayi burjuvazisinin gelişmemesi sonucu, Osmanlı toplumu bu toplumsal sınıfın siyasal felsefesi olan demokrasiye çok geç ve güç etkilenmiştir, bu nedenle demokrasi ve insan hakları konusunda XIX. yüzyılda görülen bazı gelişmeler bir burjuva sınıfının baskısıyla değil 1839'da Tanzimat Fermanı, 1856'ta Islahat Fermanı ve 1876'da Meşrutiyet'in ilanında olduğu gibi Batılı devletlerin baskısı ve Avrupa'nın etkisi altında kalmış bir avuç aydının zorlamalarıyla gerçekleşmiştir.⁷ Bu nedenle toplumsal bir mücadelenin ürünü olmayan ilk anayasalı dönem, Birinci Meşrutiyet dönemi uzun sürmemiş ve 1878 yılında yeniden Abdülhamit'in mutlak yönetimine geçilmiştir. 1908 yılında yine aydın ve subayların çabasıyla ikinci kez anayasalı ve parlamentolu yönetim kurulmuşsa da toplumsal tabanı olmayan bu hareket de kısa bir süre sonra İttihat ve Terakki Cemiyetinin uygulamalarıyla bir dikta yönetimi niteliğine bürünmüştür. Bu koşullarda Birinci Dünya Savaşı'na giren Osmanlı Devleti'nde, savaşın da etkisiyle demokratikleşmeyle ilgili düzenlemeler güncelliğini yitirmiştir.

Özetle Batıda demokrasi, toplumun kendi tarihine dayanan sosyal ve kültürel gelişmesinin doğal bir sonucu iken, Osmanlı Devleti'nde daha çok dış etkileşim ile dış etki ve devleti kurtarma çabalarının bir sonucu olarak gündeme gelmiştir. Diğer yandan Osmanlı Devleti'nde Batıdan farklı olarak güçlü merkezîyetçi anlayış ile merkezî yapı demokratikleşme çabalarını hep olumsuz etkilemiştir.⁸ Öte yandan devleti kurtarma çabalarına genel olarak bakıldığında bunun çağdaşlaşma (modernleşme) hamleleriyle de eş zamanlı bir tarihsel dizgide yer aldığı görülür. Demokratikleşme de bu çağdaşlaşmanın bir parçası olarak gelişim göstermiştir. Ancak Osmanlı çağdaşlaşması ya da modernleşmesi, eşitlik, özgürlük ve adalet gibi demokratikleşmeyi sağlayacak ilkelere dayanırken bu durum ulusal kimliklerin gelişmesinde etkili olmuş ve dağılma sürecini hızlandırmıştır. Daha açık bir ifadeyle çağdaşlaşma çabaları demokratikleşmeyi,

---

⁶ Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi; Cilt 5, s. 152.

⁷ Haluk Ülman; Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş, Ankara, 1983, s. 59.

⁸ Yılmaz; s. 345.

demokratikleşme de dağılmayı hızlandıran bir olgu gibi görünmüştür. Sonuçta zaten toplumsal bir tabana dayanmayan demokrasi, devlet adamlarının ve aydınların zaman zaman mesafeli yaklaştıkları bir yönetim tarzı olmuştur. İktidar için bir amaç değil araç hâline gelmiştir.

B) ATATÜRK'ün Demokrasi Anlayışı ve Bu Yöndeki Çabaları

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin tasfiye edildiği bir ortamda, Türkiye'de demokratikleşme ve halk egemenliği ile ilgili olarak Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın daha ilk günlerinde ciddi adımlar atılmıştır. Bu adımların atılmasında Fransız Devrimi ve demokrasiyle ilgili olarak yoğun teorik birikime sahip olan Mustafa Kemal Paşa'nın büyük katkısı olmuştur. Öyle ki, daha mücadelenin hemen başlarında kongreleri toplaması ve ardından TBMM'nin açılmasını sağlaması, onun halk egemenliğine ve demokrasiye verdiği önemin en belirgin kanıtlarıdır. Gerçekten de Mustafa Kemal Paşa'nın mücadeleyi ulusal boyutta ele alması ve parlamentoyu toplayarak halka dayandırması, en bunalımlı günlerde bile demokrasiye olan eğilimini göstermektedir.

Savaş sonrasında kişisel iradenin ve monarşik yönetimin temsilcisi sayılan saltanat kurumunun kaldırılması ve bir yıl kadar sonra da Cumhuriyet'in ilan edilmesi, yine Mustafa Kemal Paşa'nın tercihlerinin öncelenmesinin sonucu olarak gelişen Türkiye'deki demokratikleşme hamlesinin önemli kilometre taşları olarak değerlendirilebilir.

Cumhuriyet döneminde de ATATÜRK'ün temel hedefi her zaman demokrasi ve demokratik toplum olmuştur. Bunu gerçekleştirmek için zaman zaman çok partili siyasal yaşam denemeleri yapılmış ve toplumun bu yöndeki birikimlerinin geliştirilmesi yoluna gidilmiştir. Demokratik bir yönetim ve halk egemenliği için bir parlamentonun ve insan haklarına dayalı anayasanın bulunmasının zorunluluğundan hareket edilirse ATATÜRK dönemi Türkiye'sinde TBMM'nin hiçbir zaman kapatılmadığı ve devre dışı bırakılmadığı gibi anayasanın gündem dışında tutulmadığı gerçeğini de görmezlikten gelmek mümkün değildir.

Yine ATATÜRK'ün yaşamında *seçim* hiçbir zaman önceliğini kaybetmemiştir. Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasında hemen bütün görevlerine seçimle gelen Mustafa Kemal Paşa, kendisine teklif edilen ömür boyu cumhurbaşkanlığı görevini kabul etmemiş ve parlamentonun yenilenmesi için yapılan her seçim sonrasında yeni meclisin takdiri ile görevini devam ettirmiştir.⁹

Yukarıda da belirtildiği gibi bizatihi anayasanın varlığı, niteliği ve iktidarın sınırlandırılmasının yasal dayanakları demokratikleşmenin boyutları konusunda bize ipucu verebilir. Türkiye'de de Cumhuriyet'in ilan edilmesinden kısa bir süre sonra olağanüstü döneminin özelliklerini taşıyan 1921 Anayasası (1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu) kaldırılmış ve 20 Nisan

---

⁹ Atatürk'ün seçime verdiği önemle ilgili olarak bakınız Tuncer Baykara; "Atatürk ve Seçim", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt IV, Sayı 12, Temmuz 1988, s. 645-649.

1924 tarihinde yeni bir anayasa yürürlüğe girmiştir. Bu Anayasa'nın yapı olarak çoğulcu rejime kapalı olmaması ve demokratikleşmenin önünde bir engel oluşturmayan niteliği ile 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının, 1930 yılında ise Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasıyla demokrasi denemelerinin yapılması, ATATÜRK döneminde demokrasinin hiçe sayılmadığının tipik kanıtları olarak gösterilebilir.

Anayasa'ya göre halk tarafından seçilen bir Meclis, Meclisin seçtiği bir cumhurbaşkanı, cumhurbaşkanının meclis içinden atadığı başbakan ve onun oluşturduğu bir kabinenin bulunması, Türk Devleti'nin kâğıt üzerinde Batılı demokrasilerden farklı olmadığını göstermektedir.¹⁰

Bu arada 1924 Anayasası'nın içeriğine biraz daha ayrıntılı bakıldığında; 7. maddede yer alan Meclisin hükümeti denetleyebileceği ve düşürebileceği hükmü¹¹ parlamenter rejimin yerleşmesi yolunda önemli bir katkıdır. Beşinci bölümde yer alan 68. madde ise aynen şöyledir: *"Her Türk hür doğar, hür yaşar. Hürriyet, başkasına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmektir. Tabii haklardan olan hürriyetin sınırı başkalarının hürriyeti sınırındır. Bu sınırı ancak kanun çizer."*¹² Bu açıklamayla demokrasi için vazgeçilmez bir öge olan özgürlüğün önemi vurgulanmış ve eşitlik anlayışı dile getirilmiştir. Aynı bölümün 70, 71, 72 ve 73. maddelerinde de kişi dokunulmazlığı, can, mal ve ırz güvenliği ile işkence ve angaryanın yasaklanmasıyla ilgili hükümlere yer verilmiştir.¹³ Yine aynı Anayasa'nın 88. maddesinde yer alan vatandaşlık tanımına da bakıldığında ırka ve dine dayanmayan, çağdaş ve demokratik bir yaklaşım sergilendiği görülür.¹⁴

1924 Anayasası'nda demokratikleşmeye katkı sağlayacak hükümler elbette ki bunlarla sınırlı değildir. Hepsinden önemlisi bu Anayasa'yla 1946 yılında çok partili ve tek dereceli seçimlerin yapılması, 1950 yılında ise siyasal iktidarın demokratik yöntemlerle değişmesi ATATÜRK'ten sonra, ATATÜRK'ün demokrasiye katkısı olarak değerlendirilebilir. Bir başka deyişle kurucu iktidarın 1950 yılında kansız bir şekilde iktidardan ayrılması, ATATÜRK döneminde atılan adımların bir parçası olarak görülebilir.

ATATÜRK pratikte olduğu kadar teorik olarak da demokrasiye olan yakınlığını sık sık dile getirmiş ve demokratik bir devletin tanımını şöyle yapmıştır: *"Demokrasi esasına dayalı hükümetlerde, egemenlik halka, halkın çoğunluğuna aittir, demokrasi ilkesi, egemenliğin ulusa ait olduğunu, başka*

---

¹⁰ Bülent Daver; *"Atatürk ve Sosyo-Politik Sistem Görüşü"*, Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk, Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı Yay., 2. Baskı, İstanbul, 1986, s. 253.

¹¹ Suna Kili - Şeref Gözübüyük; *Sened-i İttifaktan Günümüze Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 1985, s. 122.

¹² age; s. 124.

¹³ age.; s. 124-125.

¹⁴ 1924 Anayasası'nın 88. maddesinin ilgili kısmı aynen şöyledir: *"Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türk itlak olunur."* Kili-Gözübüyük; s. 128.

yerde olamayacağını gerektirir. Bu şekilde demokrasi ilkesi siyasal kudretin, egemenlik kaynağına ve yasallığına temas etmektedir.¹⁵

Yine kendi yazılarından hareketle ATATÜRK'e göre demokrasi prensibinin bariz vasıfları şunlardır:

a) *Demokrasi esas itibarıyla siyasi mahiyettedir... Bizim bildiğimiz demokrasi bilhassa siyasadır; onun hedefi milletin idare edenler üzerindeki murakabesi sayesinde, siyasi hürriyeti temin etmektir.*

b) *Demokrasi fikrîdir; bir kafa meselesidir. Herhâlde bir mide meselesi değildir. Hükûmet prensibi de bir adalet muhabbetini ve ahlak fikrini icap ettirir. Demokrasi, memleket aşkıdır, aynı zamanda babalık ve analıktır.*

c) *Demokrasi esasında ferdîdir; bu vasıf vatandaşın hâkimiyete, insan sıfatıyla iştirak etmesidir.*

d) *En nihayet demokrasi, müsavetperverdir; bu vasıf demokrasinin, ferdî olması vasfının zaruri neticesidir. Şüphesiz bütün fertler aynı siyasi hakları haiz olmaktadır. Demokrasinin bu ferdî ve müsavetperver vasıflarından, umumi ve müsavi rey prensibi çıkar.¹⁶*

Sözleri ve yaptıklarıyla Türkiye'de demokrasiye geçişte önemli bir döneme damgasını vuran ATATÜRK, demokrasi fikrini daima yükselen bir denize benzeterek XX. yüzyılda zorba ve despot hükûmetlerin yaşayamayacaklarını ifade etmiştir.¹⁷ Bu sözleriyle diktatörlüğün yaygın ve geçerli olduğu bir dönemde demokrasiye aykırı rejimlere ne denli uzak olduğunu ortaya koymuştur.

Bazı kesimler tarafından zaman zaman anti-demokrat hatta diktatör olarak değerlendirilen ATATÜRK, kendisiyle ilgili bu görüşlere yaptığı konuşmalar ve verdiği yanıtlarla açıklık getirmeye çalışmıştır. ATATÜRK'ün yapmış olduğu açıklamalar sadece o günler için değil sonraki dönemlerdeki benzer yargılar için de bir cevap niteliği taşımaktadır. Örneğin Birinci Türk Tarih Kurultayı sonunda Marmara Köşkü'nde verilen çayda bir öğretmenin; "*Paşam! Birçok Avrupalı gazeteci yazdıklarında, eserlerinde sizi diktatör olarak vasıflandırıyorlar. Buna ne buyurursunuz?*" şeklindeki sözlerine, "*Ben diktatör değilim ve heveslisi de olmadım. Benim olmadığımı şuradan hüküm veriniz, ben diktatör olsaydım bana şu suali sormazdınız.*" diyerek yanıt vermiştir.¹⁸

---

¹⁵ A.Afetinan; Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1969, s. 29.

¹⁶ age.; s. 31.

¹⁷ Utkan Kocatürk; Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Ankara, 1984, s. 220.

¹⁸ age.; s. 220.

Yine kendisine Halk Partisinin daimî başkanlığı teklif edildiğinde *"milletin sevgi ve güvenini kaybetmediğim müddetçe tekrar seçilirim; milletin reyi esastır"* şeklinde açıklamada bulunma zorunluluğunu duymuştur.¹⁹

Diktatörlük ile ilgili olarak Amerikalı gazeteci Glads Baker'e verdiği yanıtta ise *"Ben diktatör değilim. Benim kuvvetim olduğunu söylüyorlar; evet, bu doğrudur. Benim arzu edip de yapamayacağım hiçbir şey yoktur. Çünkü ben zoraki ve insafsızca hareket etmek bilmem. Bence diktatör, diğerlerini iradesine boyun eğdirendir. Ben kalpleri kırarak değil, kalpleri kazanarak hükmetmek isterim."* şeklinde diktatörlüğü olumsuzlayan ifadeler kullanmıştır.²⁰ Yine diktatörlükle ilgili yaptığı başka bir konuşmada *"Kapıda duran nöbetçi bile benden korkmaz, isterseniz kendisine sorunuz. Korku üzerine hâkimiyet bina edilemez. Toplara istinat eden hâkimiyet payidar olmaz. ..."*²¹ diyerek dikta yönetimini reddetmiştir.

C) ATATÜRK Dönemi Siyasal Rejimi Hakkında Bir Değerlendirme

Öncelikle Türkiye'de rejimin totaliter bir diktatörlük olup olmadığını ele almakta yarar vardır. Totaliter bir rejim için bulunması gereken ana öğeler şunlardır: 1- Bütüncül (total-toptancı) bir ideoloji, 2- Bu ideolojiye bağlı ve genellikle tek bir kişinin yani diktatörün liderliğindeki bir tek parti, 3- Çok gelişmiş bir gizli polis örgütü, 4- Kitle haberleşmesini, kullanılmaya elverişli silahları ve ekonomik örgütlerin tümünü kapsayan üç ayrı tekel...²² Oysa ATATÜRK dönemi Türkiye'si için bu öğelerin aynen bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü Türkiye'deki tek parti, hiçbir zaman bir tek parti doktrinine dayanmamış, tekele resmî bir nitelik vermemiş, ayrıca bu yapı hücrelere, milislere ve hatta ocaklara dayanmamıştır.²³

Ayrıca sınırları belirlenmiş ve toplumu katılmaya zorlayan sistematik bir ideolojinin bulunmadığı gibi kitleleri seferber eden ve katılmaya zorlayan bir örgütsel yapı da söz konusu değildir. Yine siyasal pratikte tek partili bir sistem geçerli gibi gözükse bile, zaman zaman çok partili siyasal yaşam denemeleri yapılmıştır. Bu da ilke olarak çoğulcu rejime kapalı olunmadığını göstermektedir. Oysa totaliter bir rejimde değil bir muhalefet partisi kurmak, bunu düşünmek bile suç teşkil etmektedir. Diğer yandan ATATÜRK dönemi Türkiye'sinde totaliter bir rejimde bulunan, insanları izleyen ve kayıtlara geçen gelişmiş bir polis teşkilatının varlığıyla ilgili olarak herhangi bir somut bilgi de yoktur. Yine ekonomi tümüyle devletin kontrolünde değildir. Sermaye grubunun sözcüsü niteliğindeki İş Bankasının kurulması ve liberal çevrelerin zaman zaman örgütlenme girişimlerinde bulunmaları, buna çarpıcı bir

---

¹⁹ age.; s. 220-221.

²⁰ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri; Cilt III, Atatürk Araştırma Merkezi Yay. Ankara, 1989, s. 140.

²¹ age.; s. 127.

²² Juan J. Linz; Totaliter ve Otoriter Rejimler, Çev. Ergun Özbudun, Siyasi İlimler Türk Derneği, Yay., Ankara, s. 20.

²³ Maurice Duverger; Siyasal Partiler, Çev. Ergun Özbudun, Ankara, 1970, s. 292-293.

örnektir. Bütün bunlar ATATÜRK döneminde totaliter bir rejimin bulunmadığının kanıtlarıdır.

Tek partinin varlığı, ulusun eğitimi ve genel olarak çağdaşlaşma çabalarının başarısı için ne denli zorunlu bir uygulamaysa, o denli de geçici bir uygulamaydı. Asıl amaç, çok partili ve serbest rejime geçmekti. ATATÜRK bu amacına çok çabuk ulaşmak için daha önce de bahsedildiği gibi iki kez çok partili rejimi denemiş ancak başarılı olamamıştı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında muhalefet yaratma çabaları bazı kesimlerce ciddiye alınmamakla beraber, bu çabalar Kemalist iktidarın çoğulculuğa üstün bir değer tanıdığını ve çoğulcu bir devlet felsefesi çerçevesinde faaliyet alanı oluşturduğunu göstermektedir.²⁴

Osmanlı devlet ve toplum geleneğine dayalı olarak Avrupa'ya benzer toplumsal sınıflardan yoksun olan Türkiye'de, doğal olarak demokrasiyi koruyacak ve güçlendirecek sınıflar da cılız kalmıştır. Bu nedenle Osmanlıdaki demokratikleşme çabaları tepeden inme ve bir avuç aydının gayretleriyle gerçekleşmiştir. Sonuç olarak da toplumsal tabanı olmayan bu iyi niyetli girişimler, yetersiz kalmış ve geleceğe yönelik bir gelenek oluşturamamıştır. ATATÜRK, Osmanlıdan kapitalist üretim ilişkileri gelişmemiş, burjuva kültürüne sahip olmayan, okullaşma oranı düşük, sanayileşmesi ve buna bağlı olarak kentleşmesi çok alt düzeyde olan bir toplumsal yapı devralmıştır. Bu nedenle böylesi bir ortamda kendisi istese bile demokrasinin yerleşmesi ve toplum tarafından benimsenmesi son derece güçtü. Bu tür olumsuzluklara karşın o, yaşamının hiçbir döneminde demokrasiyi kötülememiş, yermemiş ve aşağılamamıştır. Tepeden inme uygulamaların zararlı olduğunu görmüş ve demokratikleşmeyi zamana, daha doğru bir deyişle toplumun kendi gelişimine bırakmıştır. Bütün bu açıklamaların ışığında, demokrasi için kuramsal düzenlemenin ve kişisel tercihlerin tek başına yeterli olmadığı, demokrasinin yaşayabilmesi ve içselleştirilmesi için demokratik kültürün varlığının temel koşul olduğu anlaşılmaktadır.

Dünyadaki hiçbir devrimden hemen sonra normal siyasal koşullara geçilememiştir. Osmanlının izlerinin silinmesi, yeni kurulan cumhuriyet rejiminin güçlenmesi ve laiklik başta olmak üzere temel ilkelerin yerleşmesi için zaman zaman katı uygulamalara başvurulmuştur. ATATÜRK, Osmanlı reformistlerinden farklı olarak eski-yeni tartışmalarına son vermek istemiş ve bunu gerçekleştirirken de bir devrimci olduğunu unutmamıştır. Bir devlet kurucusu olan ATATÜRK'ün öncelikli amacı, ne pahasına olursa olsun demokrasiye geçmek değil kurduğu devletin varlığını ve bağımsızlığını koruyacak tedbirler almaktır. Bu düşüncesini *"Biz bir inkılâp yaptık. Buna devam ediyoruz... Memleketin birçok yerleri, bilerek veya bilmeyerek isyan etti. Asileri cezalandırdık. Şimdiye kadar yaptıklarımız ondan sonra yerleşebilmiştir. Biliyorsunuz ki, Fransa büyük inkılabı hemen yüzyıl devam*

---

²⁴ Duverger; s. 293.

*etmiştir. Üç yılda esaslı bir inkılâbın bitebileceğini farz etmek hata olur.*²⁵ şeklindeki sözlerle açıklamıştır.

Türkiye'de hemen her dönem demokratikleşme çabaları ele alındığında bunu dış koşullardan bağımsız açıklamak mümkün olmamıştır. Tanzimat'tan günümüze demokratikleşme ve insan haklarıyla ilgili hemen her gelişmede dış dinamiklerin rolünün olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Bu gerçekten hareketle ATATÜRK'ün yaşadığı yıllarda Avrupa'daki gelişmeleri de göz önünde tutmak gereklidir.

Avrupa'da iki savaş arası dönemde (1918-1939) büyük ekonomik, siyasal ve toplumsal bunalımlar yaşanmış ve bu bunalımlardan çıkmak isteyen uluslar otoriter ve totaliter rejimlere yönelmişlerdir.²⁶ 1918-1939 yılları arası Avrupa'da kitlelerin bıkkın, yılgın ve bir o kadar da çaresiz oldukları dönemdir. Böylesi bir dönemde Avrupa'daki birçok ulus zor günlerden sıyrılmak için güçlü ve karizmatik bir lidere sığınma ve haklarını bu lidere devretme ihtiyacı hissetmiştir. Bu toplum psikolojisi Avrupa'da demokrasilerin güven kaybetmesine ve eski ağırlığını yitirmesine yol açmıştır. Demokrasi geleneği olan birçok ülkede demokrasilerin yıkıldığı ve diktatörlüklerin kurulduğu bir dönemde, demokrasi konusunda Türkiye'de önemli adımların atılması son derece güçlü.

Yukarıdaki gerçekler ATATÜRK döneminde demokrasinin bütün anlam ve şekliyle kurulamadığı, buna karşılık faşist ve komünist rejimlerin temsil ettiği totaliter rejim tiplerine de bir yönelme olmadığını ortaya koymaktadır.

Sonuç

Hiçbir tarihsel olay ve dönem, kendinden önceki olay ve dönemlerden bağımsız olarak ele alınamaz ve incelenemez. Bu açıdan ATATÜRK dönemi siyasal rejimi konusunda da herhangi bir yargıda bulunmadan önce, Cumhuriyet'in kuruluş sürecini, Osmanlıdan devralınan toplumsal, siyasal ve ekonomik yapıyı incelemek gerekir.

ATATÜRK, cumhuriyetçi ve demokrat bir önder olmakla birlikte, damgasını vurduğu dönemde Türk devleti demokratik bir yapıya bürünmemiştir. Ancak ATATÜRK toplumu demokratik kurum ve kavramlara yöneltmiştir. Sonraki yıllarda Türkiye'deki demokratikleşmeyle ilgili adımlarda onun düşüncelerinin izleri görülmüştür. Aslında evrensel ilkeler çerçevesinde ATATÜRK dönemiyle ilgili olarak bir demokrasi sorgulaması yapıldığında siyasal demokrasi konusunda eksikliklerin varlığı ne kadar gerçekse çağdaş bir toplum üretme çabaları sonunda gelişen toplumsal demokrasinin varlığı da o denli tartışılmazdır. Çünkü çağdaşlaşma başlı başına demokrasi için bir adımdır.

---

²⁵ Enver Ziya Karal; Atatürk'ten Düşünceler, İstanbul, 1986, s. 45.

²⁶ Bu sürede (1918-1939) İtalya, Almanya, Sovyet Rusya, Macaristan, Yugoslavya, Avusturya, Romanya ve Letonya gibi ülkelerde otoriter veya totaliter diktatörlükler kurulmuştur.

Bu bağlamda ATATÜRK'ün ilke ve devrimlerinden doğan Kemalizm de demokratik, laik ve çağdaş bir toplum yaratmayı hedefleyen bir düşünce sistemidir. Kemalizmde yer alan ulusal egemenlik, eşitlik, parlamenter rejim ve toplumsal refah gibi idealler günümüz çağdaş demokrasilerini ayakta tutan temel ilkelerdir. Günümüzde demokrasilerin her şeyden evvel tam bağımsızlık, çağdaşlık ve laiklik esaslarına dayandıkları düşünülürse, ATATÜRK'ün emperyalizme karşı vermiş olduğu bağımsızlık savaşı ve sonrasındaki laiklik çabalarının demokratikleşmeyle ilgili toplumsal gelişmeler olduğu ortaya çıkar.

Demokrasi kültürünün henüz yerleşmediği geri bir tarım imparatorluğundan çağdaş bir ulusal devlet yaratma çabası bile tek başına Türk demokrasi tarihi açısından bir dönüm noktasıdır. Daha açık bir ifadeyle bireyi önceleyen, toplumsal gelişmeye ivme kazandıran, eşitlik ve adaleti ilke edinen devrimler geleceğin demokrasisi uğruna atılan gerçekçi adımlardır.